

TÜRK KÜLTÜR TARİHİ BAKIMINDAN OĞUZ KAĞAN DESTANI VE ÖNEMİ

Dr. İbrahim ONAY*

ÖZET

Türk kültür tarihi bakımından Oğuz Kağan Destanı önemli bir yere sahiptir. Zira Oğuz Kağan, cihan hâkimiyeti fikrinin ortaya konulması ve bunun gerçekleştirilmesi noktasında bir takım kurallar ve gereklilikler ortaya koymuştur. Oğuz Kağan'ın tarihi kişiliği ve kimliği noktasında temel iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Büyük Hun Hakanı Mete olduğuna dair görüştür. İkincisi destanda anlatılan fetih hareketlerinden yola çıkarak, daha eski bir döneme yani İskitler dönemine ait olduğu düşüncesidir. Kanaatimizce Uygurca Oğuz Kağan destanı, içerisinde bir takım tarihi katmanlar barındırmaktadır ve başlangıç dönemi olarak Hun döneminden daha eski bir tarihi dönemi işaret eder. Bu dönem büyük Türk fatihi Alp Er Tunga'nın, İranlıların tabiriyle Afrasyab'ın yaşadığı dönemlere tekabül etmektedir. Bu nedenle Türk düşünce hayatında ve Türk devlet geleneğinde Oğuz Kağan ile Alp Er Tunga arasında bir ilişki kurulabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mete, Alp Er Tunga, Oğuz, Uygur

THE EPIC OF OGUZ KAN AND ITS IMPORTANCE IN TURKISH CULTURE HISTORY

ABSTRACT

The Epic of Oguz Khan has an important place in Turkish Culture History because Oguz Khan put forth some rules and requirements in order to reveal and realize the idea of world domination. There are two basic views for the historic personality and his identity. First, it is the view that Mete is the Great Hun Khan. Second, it is the view that it pertains to an older period, that is, to the period of Scythians by setting forth the conquest movements that were told in the epic. Our conviction is that the Epic of Oguz Khan in Uigur language contains some historic layers within itself and it indicates an older period than the Period of Hun as the preliminary period. This period corresponds to the

* Gazi Üniversitesi

period of Alp Er Tunga, the Great Turkish Conqueror, who is also called by Iranians as Afrasyab. Thus, a relation has been able to be established between Oguz Khan and Alp Er Tunga in Turkish life of thought and Turkish state tradition.

Key Words: Mete, Alp Er Tunga, Oguz, Uigur

GİRİŞ

Bir milletin tarihi tetkik edildiğinde başvurulacak önemli kaynaklardan biri destanlardır. Çünkü destanlar bir topluluğun hafızasında yer etmiş ve asırlarca o toplumda yaşam şansı bulmuş, gelenek görenek, düşünce ve inanç unsurlarını bünyelerinde barındırırlar. Bu nedenle Türk kültür tarihinin en önemli kaynaklarından biri Oğuz Kağan Destanıdır diyebiliriz. Çünkü Milletlerin yaşayış, düşünüş ve inanışlarını araştırırken milli destan, menkıbe ve efsaneler bazen tarih vesikaları arasında birinci derecede ehemmiyet kazanır. Bunlar yalnız tarihin eksikliklerini doldurmakla kalmaz; içtimai ruhun akislerini, düşünce ve inançlarını meydana koymak bakımından da çok mühim bir yer işgal ederler. (Turan, 2006: 95).

Destanın tarihi ve anlamının kavranması için Oğuz isminin manasını da bilmek icap eder. Bilindiği üzere Destanlarda Oguz bir şahıs ismi olarak karşımıza çıkıyor. Ama onun adını taşıyan bir etnik topluluk var ki, o da Türk milletinin önemli bir parçası olan Oguzlar ya da Türkmenlerdir. (Gömeç, 2004: 116). Bilim dünyasında Oğuz adının manası olarak en yaygın kanaat Oğuz kelimesinin Türkçe’de aynı zamanda “kabile” manasına gelen “ok” sözüne eski Türkçedeki çoğul eki “z” ilavesiyle türemiş (ok + uz) olup “kabileler” olduğudur. Kafesoğluna göre bu durum, Oğuz kelimesinin Çinceye “kabileler” şeklinde tercüme edilmesi ve Türk tarihinin sosyal ve siyasi gelişim süreci içerisinde tutarlı bir izah şeklidir. Bu nedenle “Oğuz” adı aslında etnik bir isim olmayıp doğrudan doğruya Türk kabileleri manasını ifade eden bir kelimedenden ibarettir. (Kafesoğlu, 1993:171) Bu nedenle destanın tarihi tespiti ve Oğuzun şahsiyeti araştırılırken, başlangıcından itibaren Türk tarihinin her hangi bir dönemine işaret edebileceği düşünülebilir.

Oğuz Kağan Destanı içerisinde işlenen temel konular, Oğuz’un cihan fetihini gerçekleştirme arzusu, bu arzusunun gerçekleştirme yolundaki yardımcılarını ve bu düşüncenin ortaya çıkış nedenlerini bize anlatmaktadır. Oğuz Kağan’ın ortaya koyduğu bu düşünceler, bir gelenek, sözlü bir emir gibi tüm Türk devletlerinin içerisinde kendisine yer bulabilmiştir. Zira Oğuz’un ortaya koyduğu kurallar, “töre” adı altında Osmanlı Devletinin kuruluşunda dahi etkili olmuştur. Bununla birlikte Oğuz Kağan destanı, Bozkır Kültürü’nün hakiki temsilcisi olan

Türklerin düşünce ve dini hayatına dair de kıymetli bilgiler içermektedir. Uygurca yazılmış destanda ilk dönem Türk dini hayatının en önemli unsuru olan Gök Tanrı'ya sürekli vurgu yapılmaktadır. Yine Oğuz Kağan'ın evlilikleri ve bu evliliklerinden olan oğulları dini ve kozmik önem taşıyan unsurları simgelemektedir. Bu nedenle Oğuz Kağan'ın kimliği, yaşadığı dönem hakkındaki çeşitli düşünceler ve bu konudaki deliller çalışmamızın esasını oluşturmaktadır.

Oğuz Kağan Destanını Anlatan Kaynaklar

Oğuz Kağan destanını anlatan başlıca iki kaynak bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yazarı bilinmeyen ve bir Uygur tarafından yazıldığı anlaşılan Uygurca Oğuz Kağan destanıdır. Uygurca yazılmış olan bu eser W.Bang ve G.R. Arat tarafından 1936 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Uygurca eserin tam olarak ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. Pelliot yaptığı araştırmalar sonucu vardığı kanaatle eserin 1300 yıllarına doğru Turfan'da kaleme alındığını ve bu metnin XV. yüzyılda bir Kırgız bölgesinde hemen hemen hiç değiştirilmeden yeniden düzenlendiği sonucuna varmaktadır. (Pelliot, 1995: 103). İlk bölümü eksik olan bu eser bugün Paris Milli kütüphanesinde bulunmaktadır. Diğer kaynak ise XIV. yüzyılın başlarında İlhanlı sarayında yaşamış Reşideddin'in yazıya geçirdiği eserdir. XV. yüzyılda yaşamış Yazıcıoğlu ve XVII. yüzyılda yaşamış Ebu-l Gazi Bahadır Han, Reşideddin'in rivayetlerini Batı ve Doğu Türkçesine çevirmişlerdir. Faruk Sümer, Reşideddin'in bu rivayetleri doğrudan doğruya sözlü kaynaklardan aldığını söylediği halde Zeki Velidi Togan, Reşideddin'in yazılı kaynaklardan faydalandığını söyler. (Kaplan, 2006: 110-111). Kaplan'a göre; Reşideddin, Uygurca Oğuz Kağan destanından istifade etmemiştir. Zira ikisi arasında büyük farklar vardır. (Kaplan 2006: 110-111). Uygurca Oğuz Kağan Destanını, Reşideddin ve Ebu-l Gazi'nin eserleriyle mukayese eden Pelliot ise ikisi arasındaki temel farklara işaret eder; Uygurca metinde ne İslam dinine, ne de Budizm, Nasturilik, Manicilik gibi başka bir dine ait bir unsur bulunmadığını, destanın eski Türk dinine ve Türk niteliklerine daha uygun olduğunu bu nedenle daha eski olduğunu belirtir. Ayrıca Türklerin ve Moğolların kökeniyle ilgili en eski metinlerde birinci derecede önemi olan "boz kurt" öyküsü de aynı şekilde bir eskilik kanıtıdır, ama ne Reşideddin, ne de Ebulgazi, Oğuz'la ilgili olarak bundan bahsetmemektedir. (Pelliot, 1995: 95). Gömeç de Oğuznameler değerlendirilirken İslam öncesi unsurları bünyesinde barındıran Uygur Türkçesiyle yazılmış nüshanın esas alınması gerektiği kanaatindedir. (Gömeç, 2004: 121)

Oğuz Kağan destanının dini hayata dair öğeler barındırması, Oğuz Kağan'ın misyonu ile ilgili farklı düşüncelerinde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konuyla ilgili görüşünü belirten Gömeç: "*Tarihte, Oğuz adıyla gelen bir peygamber ve onun dinini yaymak için üyesi olduğu milletle beraber yapmış olduğu mücadele, belki de zamanla bir kahramanlık destanına da dönmüş olabilir! Nasıl ki, Hz. Muhammed'in İslamiyeti yayarken yapmış olduğu savaşlar ve ba-*

şından geçen hadiseler, kahramanlık hikâyeleri şeklinde süslenerek aktarılıyor ise, Oğuz için de aynı şeyleri neden düşünmeyelim?” (Gömeç, 2004: 116) görüşündedir.

Oğuz Kağan'ın, Hun Hakanı Mete Olduğu Yönündeki Düşünceler

Bir kısım değerli tarihçi ve araştırmacı, Oğuz Kağanın, Büyük Hun Hakanı Mete olduğu görüşündedirler. Reşideddin ve Ebu- I Gazi Bahadır Han'ın nakillerinde bahsedilen Oğuz Kağan ile Hun Hakanı Mete'nin aynı şahsiyet olduğu yönünde kuvvetli emareler bulunmakla birlikte, Uygurca yazılan nüsha da bahsedilen Oğuz için aynısını söylemek pek mümkün gözükmemektedir.

Tarihi kaynaklar Hun Hakanı Mete'nin yaşadığı olaylarla, destanda anlatılan hadiseler arasında bir bağ olduğunu düşündürmektedir. Reşideddin ve Ebu- I Gazi Bahadır Han'ın naklettiğine göre; Oğuz, Kağan olmadan önce babası ve amcaları ile çarpışmak zorunda kalmıştır. Fakat Uygurca Oğuz Kağan destanında Oğuz'un babası ile çatıştığı görülmez.

Türk tarihi dikkatle tetkik edildiğinde Hun Hakanı Mete'nin ayrıcalıklı ve önemli yeri hemen dikkat çeker. Bozkır coğrafyasında yaşayan göçebe Türk topluluklarının birlik altında toplanması ve teşkilatlanma kabiliyetine sahip güçlü, sistemli bir devletin ortaya çıkışında Mete'nin önemli rolü vardır. Tarihi kaynaklar Mete'nin iktidara gelirken babası Tuman ile olan çekişmesini naklederler. Çin kaynaklarının bildirdiğine göre; Hun Hakanı, Tuman'ın Mete adında bir veliahtı vardı. Fakat sevdiği bir eşinden başka bir oğlu olmuş ve Tuman, Mete'yi uzaklaştırıp bu küçük oğlunu başa geçirmek istemişti. Bu sebeple Mete'yi, Yüeci'lere rehin olarak göndermiş ve Mete rehin olduğu sırada Yüeci'lere ani bir saldırı düzenlemişti. Bu nedenle Yüeci'ler Mete'yi öldürmek istemiş fakat Mete onlardan kaçarak kendi ülkesine dönebilmişti. Bundan sonra Mete, kendi yetiştirdiği askerlerle bir av esnasında babası Tumanı öldürmüş ve Hakan olmuştu. (Han Shu, 2004: 5-6). Bu hadiseden sonra Mete devletin başına geçmiş, onun zamanında Orta Asya'da her yönüyle güçlü ve komşu Çin devletini gerçek manada tehdit eden bir unsur haline gelmişti. Bu nedenle Mete'nin devlet düzeni ve askeri sistemde yaptığı yenilikler ve düzenlemeler de kendisinden sonra gelen Türk toplulukları tarafından aynen kullanılacaktı. Ayrıca Hun Hakanı Mete'nin tarihte edindiği bu mühim yerle bağlantılı olarak onun yaşadığı hadiseler milletin hafızasında yer etmiş sözlü ve yazılı destanlara konu olmasına neden olmuştu.

Pek çok tarihçi ve araştırmacı Reşideddin ve Ebul Gazi Bahadır Han'ın nakillerinde anlatılan hadisenin yukarıda zikredilen baba - oğul çatışmasını yansıttığında hemfikirdir. Reşideddin'in naklinde *“Oğuz avdan dönüp evin yakınlarına gelince babası ve amcalarını kendi yakınları ile birlikte savaşa hazır halde buldu. Kendi nökerlerinin başında onlarla çarpıştı. Bu savaş sırasında*

babası Kara Han amcaları Kür Han ve Küz Han öldürüldüler.” (Togan, 1972: 19). Ebu-l Gazi Bahadır Han’ın naklinde ise İslami tesir çok net görülmekte ve burada; Oğuz Müslüman oldu diye babası Kara Han onu avda öldürmeğe karar verdi. Bunu duyan Oğuz’un küçük hatunu her şeyi Oğuz’a anlattı. Kara Han ile Oğuz Han, ikisi saf çekip savaştılar. Savaşta Kara Han’ın başına ok değdi ki atanı bilemediler. Kara Han o yaradan öldü. Oğuz Han babasının tahtına oturdu. (Ebu-l Gazi Bahadır Han; 28-29).

Reşideddin ve Ebu-l Gazi Bahadır Han’ın nakillerini değerlendiren Ziya Gökalp, Osman Turan ve Hüseyin Namık Orkun gibi değerli ilim adamları burada bahsi geçen Oğuz Kağan’ın Hun Hakanı Mete olduğu yönünde kanaat belirtmişlerdir. Osman Turan; Oğuz Han ile babası Kara Han arasında vuku bulan mücadelenin, M.Ö III. asırda, Hun imparatoru tarihi Mete ile babası Tuman arasındaki savaşın destanî bir yansımasından başka bir şey olmadığını belirtir. Hunlardan, Osmanlılara kadar devam eden idari, siyasi, sağ-sol teşkilatı tarihi ve destanı bu iki hükümdara atıf olunmakta ve bu suretle bu iki şahsiyet birleşmektedir. (Turan, 2006: 98). Mete ve Oğuz Han’ın aynı tarihi şahsiyet olduğu yönündeki kanaat oluşurken beyan edilen delillerden bir diğeri ise, Mete’nin imparatorluğu yirmi dört kumandana taksimidir. Bu durum yirmi dört Oğuz boyu ve beyine tekabül etmektedir. (Turan 2006: 98). Orkun da, Hun’larla, Oğuzların kabile teşkilatlarının tamamıyla aynı olduğunu belirterek bu iki topluluk arasında sıkı bir münasebetin ve benzerliğin var olduğunu vurgulamıştır. 24 lü teşkilatın ortaya çıkmasında dini gerekçelerin önemine değinen Orkun, Hun’larda büyük memuriyetlerin 6 tane olduğunu belirterek, altılı teşkilat yapısından yirmi dördü teşkilat yapısına geçildiğinde Oğuzlar arasında totemizmin geçerli olduğunu ve bu dinin etkisini kaybettiği sonraki dönemlerde totemlerin çoğaltılmasına lüzum kalmadığı için yirmi dördü teşkilatın artmadığı kanaatinde. (Orkun, 1935: 103-109). Gökalp de Mete ve Oğuzlar arasındaki ilişkiyi belirtirken; Oğuz kelimesinin anlam olarak “ok eri” yahut “ok aşiretleri manasına geldiğini belirtmiştir. “Mete’nin “ok eri” olması ise ıslık çalan “ok” u icat etmesinden dolayıdır. Oğuzların bu adı alması “Mete’nin tesis ettiği yirmi dört tümen’in torunları olmasındandır. Oğuzların 24 boyu, Mete’nin ordusunun 24 tümeninin devamıdır. (Gökalp, 1976: 58-59).

Oğuz Kağan’ın, güçlü bir ihtimalle Hun Hakanı Mete olduğu düşüncesine sahip olan Gömeç (Gömeç, 2004: 121) Mete Hakan’ın ölümünden sonra yerine oğlu Kök (Çince Ki-ok) ondan sonrada onun oğlu Kün –içen (çince Chüen-ch'en) geçtiğini belirtir. Yani Mete sonra gelen iki Türk hükümdarının ismi Oğuz Kagan Destanı'ndaki Oğuz'un destanî çocuklarından iki tanesiyle aynıdır. Bu herhalde, Oğuz ile Motun arasındaki benzerlik konusunda göz-ardı edilemeyecek bir ip-ucudur. (Gömeç, 2004: 116) Oğuz Kağan Destanında geçen isimlerin Hun dönemiyle ilişkisi üzerine değerlendirme yapan Abdülkadir inan da destanda geçen “Tuman” adının Hun hakanı Mete’nin babası Tuman (ölümü M.Ö

209) ve Gök-Türk Hakanı Tumın (535-553) ın adlarıyla bağlantılı olup olmadığı sorusunu sormaktadır. (İnan, 1998a: 224).

Reşideddin naklinde geçen Oğuz'un babası Kara Han ve amcası Kür Han'ın isimlerinin anlamak noktasında Gökalp; "Eski Türklerde bir hükümdar mağlup olduğu zaman "Kara Han" yahut Moğolca aynı manaya delalet etmek üzere "Kür Han" adını alırdı. İntikamını alıncaya kadar, düşmanlarına galip oluncaya kadar bu unvanı muhafaza ederdi. Esarete düşen bir millet de "Kara" sıfatını alırdı" (Gökalp, 1976: 154) demektedir. Bu durum bize, destanda geçen Kara ve Kür isimlerinin mağlubiyetten ötürü kazanılmış isimler olduğunu düşündürmektedir.

Türk kültür tarihinde baba ve oğul arasındaki çatışma ve bu çatışmanın bir av merasimi nedeniyle gerçekleştirilen sonuçları, Oğuz Kağan destanının epizodları olan ve halk hikâyesi olarak geçen Dede Korkut Hikâyelerinde de kendisine yer bulmuştur. Bulduk'a göre ve 12 hikâyeden oluşan Dede Korkut hikâyeleri Türk tarihinin en eski devirlerinden XVI. Yüzyıl Osmanlısına kadar uzanan izler taşımaktadır. Dede Korkud'da tasvir edilen olaylar, Türk kültür ve tarihinin çok geniş bir coğrafyayı, zaman ve mekân kavramlarının üstüne çıkarak nasıl birleştirdiğini öne çıkarmaktadır.(Bulduk, 1996: 248) Hikâyelerde Dirse Han oğlu Boğaç Han destanında babası, oğlunu öldürmek için bir av tertip etmiş ve bu avda oğlunu ok ile yaralamıştır. Destanda; "*Oğlan geyiği kovalarken babasının önünden gelip gidiyordu. Dirse Han Korkut sinirli sert yayını eline aldı. Üzengiye kalkıp kuvvetle çekti, doğrulup attı, oğlanı iki küreğinin arasından vurup çaktı*" (Ergin 2004: 28) denmektedir. Ziya Gökalp, Dede Korkut Hikâyelerinde geçen "Boğaç Han" ın da "Oğuz Han" olduğu kanaatindedir. Ayrıca Gökalp, halk kitapları arasında yer alan "Şah İsmail" adlı kahramanında Oğuz Han olduğunu, çünkü ona da babasının düşman olduğunu ve Oğuz Han gibi üç kızla evlendiğini belirtmiştir. (Gökalp 1976: 104-105).

Oğuz Kağan'ın, İskit'lere Dayandığı Yönündeki Düşünceler

Oğuz Kağan destanının tarihini Hun devrinden daha eski dönemlere dayandırmak konusundaki ilk ve en önemli düşünce Zeki Velidi Toğan'a aittir. Toğan, Oğuz Kağan destanının kabul gördüğü üzere Hunların Orta Asya'da geniş bir devlet kurdukları zamanı yansıttığını kabul etmekle birlikte daha eski bir tarihte, İskit (Saka) ların Ön Asya'daki fetihlerini de yansıttığını belirtmektedir. (Togan, 1972: 124).

Bozkır coğrafyasında göçebe olarak yaşamış ve Türklükleri konusunda kuvvetli deliller bulunan İskitler hakkındaki ilk yazılı bilgiler Herodotos'ta bulunmaktadır. İskitlerin anayurdu konusunda Herodotos şunları nakleder; *Göçebe Skyth'ler, Asya'daydılar; Massagetlerle yaptıkları bir savaştan mağlup çıktılar. Araxes ırmağını geçtiler, Kimmerlerin yanına göç ettiler (Skyth'lerin otur-*

dukları yerler eskiden Kimmerlerinmiş öyle derler) (Herodotos, 2006: 298-299). Herodotos'un kayıtlarından yola çıkan Durmuş; Herodotos'un Araxes'i Aral gölünün doğu tarafına akan Jaxartes olarak ifade ettiğini ve sonraki yazarların Hazar denizine batıdan aktığını söyledikleri Araxesi kastetmediğini belirttiikten sonra, İskitlerin M.Ö 8.yüzyılda Orta Asya'da bulduklarını ve daha uzakta Bering boğazına kadar bu atlı bozkır kavimlerinin yayıldığı sonucuna varmıştır. (Durmuş, 2002: 622) Ayrıca, Pers kaynaklarında geçen ve üç Saka grubundan biri olan Saka tiay para daray, denizin ötesine geçen Sakaları, yani İskitleri belirtmekteydi. Buradan Pers ülkesinin kuzeyinde doğudan batıya doğru bir hareketin olduğu sonucunu çıkartılabilir. Bu da, bir zamanlar İskitlerin bozkırların doğusunda yaşadıklarını ilk yurtlarının bozkırların doğusunda aranması gerektiğini göstermektedir. (Durmuş, 2002: 621).

İskitlerin kökeni konusunda Herodotos şunları nakletmektedir. *"Skythler, kendilerini ırkların en genci sayarlar ve kökenlerini şöyle gösterirler. Bu ülke boştu, burada ilk olarak Targitaos adında bir adam doğdu. Bu Targitaos'un babası Zeus, anası da Borysthenes nehrinin kızıymış, öyle derler - Benim aklım ermez, ama bana ne, efsane böyle diyor – Targitaos'un kökeni buymuş demek; bunun üç çocuğu olmuş, Lipoxais, Arpoxais ve en küçükleri Koloxais.* (Herodotos, 2006: 295). Herodotos'un yukarıdaki naklinden yola çıkan Hammer; Türk devlet teşkilatında bulunan sağ sol ve merkezden oluşan üçlü tasnifi buluyor. Gökalp ise, Targitaos'un üç oğlu Lepoksain, Erpoksain, Kolaksain isminde bulunan "Oksain" kelimesinin Oğuz yahut Oğuz Handan başka bir şey olmadığı kanaatine varıyor. (Gökalp, 1977: 75).

Türk dini ve kültür tarihi boyunca Atalar Kült'ü inancının çok eski dönemlere kadar indiği kabul edilen bir görüştür. Grakov, Atalar kültü' inancının İskitlerde var olduğunu belirtirken Targitaos'un şahsında yansımasını bulduğunu açıklar. Bununla Targitaos'un eşi bazen yılan bacaklı bir tanrıça, Herodotos'da "yarı kadın-yarı yılan" bazen Borysthenes nehrinin kızı olmaktadır. (Grakov, 2006: 170). Haussig'de, Herodotosun naklettiği, İskitlerin ortaya çıkışıyla ilgili efsanelerin Çin'de en eski Han sülalesi döneminde ortaya çıkan efsanelere çok benzediğini ve bunun bir tesadüf olamayacağını belirtir. Zira Çin'in toprak Tanrıçası tıpkı Herodotos'un naklettiği, İskitlerin ilk anneleri olan, vücudu ayaklarından beline kadar yılan olarak tasvir edilen kadındır. (Haussig, 1997: 5). Bu durum İskit toplumunun Çin toplumunu yakından tanıma fırsatı buldukları bir dönemi akla getirmektedir. Zira Türk toplulukları ve Çinliler arasındaki mücadele ve ilişkiler tarihin çok erken bir döneminde başlamış Eberhard'ın işaret ettiği üzere Çin kültürünün teşekkülünde bozkır göçebelerinin önemli payları olmuştu. Yine Haussig'e göre; Herodotos notlarını M.Ö 430 yılında yazmıştı. Onun naklettiği bu efsaneler Kuzey İpek Yolu güzergahında oturan kavimlerden alınmıştır. Bu rivayetlerin hiç biri beşinci yüzyıldan daha geriye gidemez. O bu efsanelerin yanında ayrıca Prokenoslu Aristaes'in M.Ö 670 yılında yazmış olduğu

yazılı eserlerinden de yararlanmıştı. Bunlara göre, bu efsaneler İskitlerin Güney Rusya'yı yurt edinmelerinden daha önce oluşmuş olmalıdır. Herodotos'un güvenilir kaynağı Aristes bu bilgileri, İskitlerden değil, o devirde küçük Asya'ya giren Kimmerlerden elde etmiş olmalıdır. (Haussig, 1997: 4). Kimmerlerinde, İskitlerle aynı coğrafyada yaşadıkları ve bugünkü Güney Rusya'yı yurt edinmeden önce bozkırların doğusunda yaşadıkları düşünülmektedir. Bu durumda Kimmer ve İskitler arasında bir benzerliğin ve akrabalığın mevcudiyetini de düşünebiliriz. Tarhan'a göre; Asurlular, Kimmerleri "Gimirrai", İskitleri, "İskuza/Asquzai" olarak adlandırmıştır. Urartularsa Kimmer ve İskitleri "İşqigulu" adıyla tanımlamaktadır. Akadça işquzai adında da quz, -quzai – o dönemdeki "Oğuz" adının arkaik söyleyişinin çivi yazısındaki şekli olduğu şüphesizdir. (Tarhan, 2002: 603).

Toğan, Oğuz Kağan Destanının İskit dönemine ait izler taşıdığı konusundaki görüşünü açıklarken Oğuz'un seferleri arasında en dikkati çeken ve tafsilatlı zikir edileninin Ön Asya fütuhata olduğunu söyler. Zira Hun çağında Hun devletinin sınırları Ön Asya'ya hâkim olacak kadar genişlememişti. O yüzden destanda zikredilen fütuhat Saka / Skit'lerin batıda Askelan'dan doğuda Çin hududuna kadar uzanan, kuzeyde bu Sakaların enkazı demek olan Abi Yakut (Saka - Sakait) lardan, güneyde Kuzey Hindistan'da ki İndo-İskitlerin Taksilya'ya kadar uzanan büyük memlekete sahip oldukları, yani İran'da Akamenit ve Yunanistan'da da Helen devletlerinin yaşadıkları zamanlarda yaptıkları geniş fütuhata aksettirmiş olacaktır. (Togan, 1972: 122). Bu durum Eskiçağ tarihi içerisinde İskitlerin oynadığı mühim rolle anlaşılabilir. Anayurtları bozkırların doğusu olarak düşündüğümüz İskitlerin ve İskit – Pers münasebetlerinin eskiçağ tarihi içerisinde önemli bir yeri vardır. Özellikle Pers kralı Darius'un Anadolu'yu boydan boya geçerek, İskitler üzerine sefer düzenlediği düşünülürse, onların M.Ö I.bin içerisindeki önemli rolleri ortaya çıkar. Hatta M.Ö IV. yüzyılın başlarında dahi Anadolu'daki varlıklarından söz edilmesi dikkate değerdir. (Durmuş, 1998: 279). Yunan kaynaklarında İskit yani Saka'ların Ön Asya'da, Filistin'de 28 sene kaldıklarından bahsedilmesi Oğuz destanında ki kayıtlara da uygundur. Zira Oğuz Kağan sadece Antakya da on sekiz sene kalmış, diğer yerlerde de en az 10 sene kalmıştır. (Togan, 1972: 123). Zira Medler'in yerine geçen Akamenitler sülalesi döneminde de İskitlerin siyasi bir kuvvet olarak varlıklarını devam ettirdikleri bilinmektedir. İran destanlarına bakılırsa bunlar Afrasyab'dan sonra tekrar büyük bir devlet haline gelerek, bir ara tekrar İran'ı nüfuzları altına almışlardır. (Durmuş, 1998: 282).

Oğuz Kağan Destanında Hâkimiyet Hakkı ve Alp Er Tunga ile İlişkisi

Türk kültür tarihi araştırıldığında Oğuz Kağan destanının önemi ve içerisinde nakledilen hadiselerin tarihi doğruluğu her zaman ilgi çeken bir mesele

olmuştur. Tam olarak ne zaman yazıldığını bilmediğimiz Uygurca nüshasından elde ettiğimiz bilgiler erken dönem Türk kültürünün, dini hayatı, töresi ve düşünce hayatı hakkında kıymetli bilgiler içermektedir. Kaplan'a göre; Oğuz Kağan Destanı tarihi bir hadiseden çok, atlı göçebe medeniyetinin hayat karşısında aldığı tavrı, hayat felsefesini ve ideal insan tipini temsil eden bir eserdir. (Kaplan, 2002: 512). Ayrıca Oğuz Kağan Destanı, Türklerde gördüğümüz "Cihan hâkimiyeti fikrinin" de yazılı olarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Türk devlet geleneğinde ve anlayışında yukarıda bir tek Tanrı var olduğu gibi yerde de bir Hakan olmalıydı. Yerdeki bu Hakan, Tanrının yeryüzündeki temsilcisi sıfatıyla ve onun görevlendirmesi gereği bütün cihanı fethetmeğe ve Tanrı nizamını yeryüzünde hâkim kılmağa çalışmaktaydı. Destanda bu durum Oğuz Kağan'ın fetihlerinden sonra çocuklarına söylediği " *Ey oğullarım, ben çok aş-tım: çok vuruşmalar gördüm: çok kargı ve çok ok attım: atla çok yürüdüm: düşmanlarımı ağılattım: dostlarımı güldürdüm. Ben Gök Tanrıya (borcumu) ödedim*" (W.Bang ve G. R.Rahmeti, 1936: 33) sözleriyle ifade edilir. Türklerde, İslamın kabulünden sonra da değişmeyen bu düşünce Osmanlı devletinde ve töresinde de kendisine yer bulabilmiştir.

Uygurca destanda zikredilen Oğuz Kağan'ın faaliyetleri, hâkimiyet düşüncesi ve ortaya koyduğu töre asırlarca Türk toplumunun zihninde yer bulabilmişti. Zira destanda Oğuz Kağan, yaptığı evlilikler sonrası 6 erkek çocuk sahibi olmuş ve ölümünden önce hâkimiyet hakkını oğulları arasında paylaşmıştı. Bu durum destanda şu şekilde nakledilir. " *Oğuz Çocukları; Kün, Ay ve Yultuz, doğu tarafına sizler gidin –dedi. Kök, Tağ ve Tengiz, sizler de batı tarafına gidin dedi. Kün, Ay ve Yultuz çok av ve çok kuş avladıktan sonra yolda bir altın yay buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, yayı üçe böldü ve; Ey büyük (oğullarım), yay sizlerin olsun; yay gibi okları göğe kadar atın –dedi. Kök, Tağ ve Tengiz çok av ve çok kuş avladıktan sonra, yolda üç gümüş ok buldular; aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, okları üçe üleştirdi ve; Ey küçük oğullarım oklar sizlerin olsun. Yay oku attı; sizler de ok gibi olun –dedi Oğuz kağan büyük kurultay topladı. Maiyetini ve halkını çağırtdı. Oğuz kağan sağ yanına Buzuk'lar oturdu: sol yanda Üç Oklar" oturdu" (Bang - Rahmeti, 1936: 31-33).*

Yukarıdaki ifadede geçen, Oğuz'un ilk üç oğlunu doğu yönüne göndermesi ve bu oğulların altın yayı bulmaları, destanın doğuyu batıya ve yay'ı ok'a göre üstün gördüğünün de işaretidir. Türk tarihi boyunca Doğu yönü, Batı yönüne göre üstün tutulmuştur. Türk devletlerinde genel olarak, esas halk kitleleri ve devletlerin merkezi doğu tarafında bulunmaktaydı. Yine destanda yay'ın büyük oğullar tarafından bulunması ve hâkimiyet hakkının bunlara verilmesi, Türk tarihi boyunca yay'ın hâkimiyet sembolü olarak kullanılmasına uygun düşmektedir. Uygurca Oğuz Kağan destanından açıkça anlaşıldığı üzere Oğuz Kağan, büyük oğulları olan Kün (Güneş) , Ay ve Yultuz'ı (Yıldız) diğer üç oğul-

dan yani Kök (Gök), Tağ (Dağ) ve Tengiz (Deniz)'den üstün tutmuştur. Bu durum cihan hâkimiyeti fikrini benimseyen Oğuz'un astral unsurları (uzay unsurlarını) dünyaya ait görülen unsurlardan üstün tuttuğunu da göstermektedir. Uygurca Oğuz Kağan destanında; önce Oğuz'un varlığı sonra oğullarından Güneş, Ay ve Yıldız öncelik verilmesi Gök, Dağ ve Deniz'in daha sonra zikredilmesi Türk kozmogoni anlayışıyla ilişkilendirilebilmiştir. Ercilasun, Oğuz Kağan Destanında Türk kozmogonisine dair deliller bulunduğunu belirtir. Oğuz Kağan destanına göre önce kişi, sonra yıldızlar âlemi, sonra yeryüzü yaratılmıştır. (Ercilasun, 2006: 110-111)

Bu durum Oğuz Kağan'ın Gök Tanrı inancıyla da bağlantılı gözükmektedir. Nitekim Türk dini tarihi içerisinde Güneş, Ay ve Yıldızlar, Gök Tanrı inancı içerisinde ikincil derecede kutsallar olarak var olmuşlardır. Hatta bu önemine binaen ve Maniheizmin eski Türk dinindeki bu astral unsurları canlandırmasıyla birlikte Uygurlar döneminde Hakanlar, unvanlarında Güneş ve Ay Tanrıdan kut alır olmuşlardır. Bu durum destanda zikredilen bozok'ların güneş, ay ve yıldızla temsiline de uygun düşmektedir. Türk tarihinde özellikle Hun çağından itibaren tespit ettiğimiz Gök- Tanrı inancının yanında Yer- Su kültürlerinin varlığı destanda Gök, Dağ ve Deniz'in yeryüzüne ait varlıklar olarak kabul edilmesiyle örtüşmekte ve dini hayat içerisinde daha alt değere sahip görünmektedir. Nitekim Ebu-l Gazi Bahadır Han, Oğuz'un vasiyetinde hâkimiyet hakkının kesinlikle ilk üç çocuğa ve nesline bırakıldığını daha net açıklamaktadır. Buna göre Oğuz Kağan vasiyetinde; *"Şimdi ben öldükten sonra Kün Han benim tahtıma otursun. Ondan sonra Bozok neslinden her kim kabiliyetli ise, halk onu padişah kılsın. Dünyaya sona erinceye kadar Bozok'un bir iyisi padişah olsun. Başkaları sağda otursunlar. Üç'oklar sol olsunlar, evin sol tarafında otursunlar ve dünya son bulunmaya kadar maiyetliğe razı olsunlar, diye söyledi"*. (Ebu-l Gazi Bahadır Han: 41-42). Reşideddin'in naklinden anladığımız göre sadece hâkimiyet hakkı değil Oğuzun 6 oğlu ve her birinden dörder taneden olan 24 evladı, sonradan birbirleriyle çekişmesinler diye her birinin rütbesi, mesleği, adı ve lakabı kararlaştırılmış, her birinin nişanı ve damgası olmuştur. Onların evladının her biri kendi yerini bilsinler denmiştir. (Togan, 1972: 48)

Oğuz Kağan'ın töresi ve hâkimiyet hakkı düşüncesi Türk kültür tarihi boyunca geçerliliğini korumuştur. Lütfi paşa Tarihinde, Osman Gazi'nin hanlığa geçişini tasvir ederken Osman Gazi'nin Selçuklulara karşı Oğuz töresini işaret ettiğini ve hâkimiyet hakkının kendisine ait olduğunu ileri sürdüğünü, bu sebeple de Osman Gazi'ye *"Siz kayı han neslindensiniz. Kayı Han, Oğuz beylerinin, Oğuzdan sonra ağaları ve hanları idi. Gün-Han vasiyeti ve Oğuz töresi mucibince Oğuz neslinden kimse olmayacak, hanlık ve padişahlık Kayı soyu var iken özge soya değmez"* düşünceleri bildiriliyordu. (Turan, 2002: 847)

Türk tarihi boyunca Oğuz Kağan'ın töresi ve çocuklarına verdiği hâkimiyet esasları önemini muhafaza etmiştir. Konu hâkimiyet hakkı olduğunda Türk

tarihinde karşımıza çıkan bir diğer fatih, Alp Er Tunga'dır ve bir şekilde Oğuz Kağan ile irtibatı mümkün gözükmektedir. Kutadgu Bilig müellifi Yusuf Has Hacib der ki *"Eğer dikkat edersen, görürsün ki, dünya beyleri arasında en iyileri Türk beyleridir. Bu Türk beyleri arasında meşhur ve ikbali ayan beyanı olanı Tonga Alp Er idi. O yüksek bilgiye ve çok faziletlere sahip idi; bilgili, anlayışlı ve halkın seçkini idi. Ne seçkin ne yüksek, ne yiğit adam idi; zaten âlemde ferasetli insan bu dünyaya hakim olur. İranlılar ona Efrasiyab derler; bu Efrasiyab akınlar salıp, ülkeler zaptetmiştir. İranlılar bunu kitaba geçirmişlerdir; kitapta olmasa idi, onu kim tanırdı.* (Hacib, 2003: 31). Hacib'in ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Alp Er Tunga hakkındaki ilk bilgiler İran kaynaklarında geçmektedir. Avestada ki Fransıyan, IX. Yüzyıl Müslüman müelliflerinin eserlerinde Frasyab veya Afrasyab adını almakta ve Türk hakanı olarak tanıtılmaktadır. Hvrzamlilerin de Türkler ile karışık olduğu anlatılır. Biruni'nin Hvarizm ilinin efsanevi hükümdarı olarak tanıttığı Siyavuş, Türk hakanı Afrasyab'ın kızı ile evli idi ve "Kong-diz" kalesi Türkistan'da kurulmuştu. Afrasyab M.XI. yüzyıl metinlerinde Türkçe adı Alp-er-Tunga olarak tanıtılır. (Esin, 1978: 28). Alp Er Tunga'nın tam olarak hangi dönemde yaşadığı bilinmemekle beraber Toğan'ın ifadeleriyle; Şehnamede de bahsedilen Türk kahramanı Afrasiyab'ın, yani Türkçe ismiyle Alp Er Tunga'nın İran ve Hint fütuhatı yaptığı ve bu dönemde karargâhı şimdiki Afganistan'ın ortasında Gurcestan'da bulunmuştu. Ahmet Tusi'nin naklettiği bir Arapça rivayette "buradan dünyayı idare etti; dünyayı devletlere taksim etti ve Türkleri yürüttü" der. İranlı Keyhusrev onunla Azerbaycan da çarpıştı ve Moğolistan taraflarında ki başkentine kadar gitti. O Anadolu da yahut Utmiye gölü civarında öldürülmüş. Bundan Herodot v.s. de bahseder. Çin' liler de Orta Asyalı bir cihangirin M.Ö 625'de öldüğünden bahseder. (Togan, 1972: 127).

Alp Er Tunga'nın Oğuz Kağan'la ilişkisi meselesine gelince, Gökalp Fariside ki "Efrasyab" isminin anlamının bir şahıs isminden ziyade mevki, yer olduğu kanaatindedir. "Efrasyab", ismi Farisi'de tahlil edildiğinde "efraz+ab" yani Maveraünnehir manası çıkmaktadır. Ayrıca Efrasyab'ın kardeşinin ismi "Kerşiyüz" olduğunu belirtir. Bu da Türkçe "Karşiyüz" demektir. O halde Acemler Ceyhun'un ötesindeki halka Efras+ ab diyorlardı. Türklerde karşıki sahile Karşiyüz namını veriyorlardı. Efrasyab'ın öldürdüğü "Zingav" tahlil edilince Fariside "zen" ve "Gav" kelimelerinden oluşur ve bu kelimenin manası "Öküzün zevcesi" demektir. Buna bakılınca Acemlerin gayesi Türklerin Oğuz Han'ından başka bir şey değildir. (Gökalp, 1977: 87).

Toğan'da Oğuz Han'destanındaki büyük fetih hareketlerinden yola çıkarak destanın Hun çağından daha eski bir çağa işaret ettiği kanaatine sahiptir ve bu dönemin Türklerin büyük fetih hareketleri yaptıkları M.Ö 7. Yüzyılda ki Sakaların dönemiyle ilişkili olduğunu düşünmektedir. Toğan'ın Oğuz Kağan ve Afrasyab ilişkisi konusunda vardığı kanaat; "Oğuz Kağan'ın, Afrasyab'ın idaresinde bir kumandan olma ihtimalinin yüksek olduğuna inanır ve çocukları da o

tarafında bulunmuş. Sonra bütün Oğuz kabilelerine hâkim olmuşlardır.” (Togan 1972: 152). Bayat’da eserinde: Oğuz destanında yol gösteren kurt’un ilk çağlarda Oğuz’un kendisiyle bütünleştiğini belirtmekte, anonim müellifin Mücmel üt- Tevarih ve’l kısas adlı eserinde, Türklerin efsaneleşmiş hükümdarı Alp Er Tunga’nın (İran kaynaklarına göre Efrasiyab’ın) yakın yardımcısı ve damadı Kök Börü Guz’ olduğunu anlatmaktadır. Bu faktör Oğuz’un kendisinin kurt gibi anıldığı çağların mahsulüdür. Kök Börü Guz (Bozkurt Oğuz) ordu komutanıdır. (Bayat, 2006: 67). İslam kaynakları da, Uygur, Karahanlı ve Selçuklu hanedanlarının Afrasiyab’a mensup olduklarını ifade ederken bu münasebetle onu tarihi ve millî ananeye uygun olarak, Oğuz Han ile birleştirmişlerdir. (Turan, 2006: 101). Zira Alper Tunga, Oğuz Kağan gibi hâkimiyet hakkı konusunda bir referans olarak görülmektedir. Türk Kağanları soylarını Afrasiyab’a dayandırarak meşruiyet kazanmak istemişlerdir. Bununla da kalmayarak 13. Yüzyılda yaşamış Farisi tarihçi Cüveynî; “Uygur halkının inancına göre Buku Han, Efrasiyab’ın ta kendisidir” demektedir. (Cüveynî, 1999: 102). Bu durum Afrasiyab’ın toplumun düşünce hayatında ne denli derin iz bıraktığının da bir delilidir.

Mesudi’nin, Muruc el- zeheb, adlı eserinde: 332 (Hicri) “Hükümdar ve Hakanlar Hakanı (Kağan) Karluklarındandır. Bu hükümdar diğer Türk ailelerini hâkimiyeti altında bulundurur. Ve o ülkelerin hükümdarı ona boyun eğer, Fars ülkelerini zapteden Afrasiyab ile Şave bu hakanlardandır” demektedir. (Şeşen, 2001: 44). Kaşgarlı da, Tarım’ı açıklarken der ki; Tekinlerine ve Afrasiyab soyundan olan Hatunlara ve bunların büyük, küçük çocuklarına karşı söylenen bir kelimedir, ne kadar büyük olursa olsun Hakanlı hanlarının oğullarından başkasına böyle söylenmez. (Kaşgarlı Mahmud, 2006: c.1: 396). Karahanlı hükümdarı Satuk Buğrahanın soyu da şöyle açıklanır; Cemal el-Karşi’nin, Mülhakat el-surah adlı eserinde; Satuk Buğrahan el-Mücahid Abdülkerim b. Bezir Arslan – han b. Bilge Kadirhan: Afrasiyab b. Bişnek b. Rismen neslinden gelir. Ve nesebi Tur b. Aferidun b. Anuyan b. Güstasif b. Cem b. Fars b.Gürg. b. Yafes b. Nuh’a ulaşır. (Şeşen, 2001: 208) denilerek Satuk Buğrahan soyu Afrasiyab’a dayandırılır. Benzer bir durum Selçuklu tarihi için de geçerlidir. Ebulgazi Bahadır Han Selçuklulardan bahsederken; *Selçukiler Türkmen olup, kardeşiz deyip, il’e ve halka faydası dokunmadı. Padişah olunca, Türkmen’in Kınık uruğundanız dediler. Ve padişah olduktan sonra Efrasiyab’ın bir oğlu Keyhüsrev’den kaçıp, Türkmen’in Kınık uruğunun içine varıp, orda büyüyüp kalmıştır, biz onun oğulları ve Efrasiyab’ın neslinden oluyoruz diyip, atalarını sayıp, otuz beş göbekte Efrasiyab’a eriştiler.* (Ebu-l Gazi Bahadır Han: 82). Oğuz Kağan destanlarında Selçukluların ait olduğu Kınık boyu hâkim boy değil tabii boylar listesinde gösterilmektedir. Ebu-l Gazi Bahadır Han’ın naklinden Selçuklululara bu konuda muhalif olduğu sonucunu çıkartabiliriz. Bahsi geçen kayıtlardan anladığımız nazaran Selçukluların kendi hâkimiyet haklarını Oğuz Kağan töresinden ziyade,

Alp Er Tungaya dayandırmağa çalıştıkları düşünülebilir. Oğuz Kağan Destanının aksine Kaşgarlı Mahmud'da Selçukluların ait olduğu Kınık boyunu Oğuz boyları arasında birinci sırada göstermektedir. Onun ifadesiyle; *“Oğuzlar Türkmendirler. Bunlar 22 bölüktür; her bölümün ayrı bir belgesi ve hayvanlarına vurulan bir alameti vardır. Birbirlerini bu belgelerle tanırlar. Birincisi ve başları Kınık'lardır. Zamanımızın Hakanları bunlardandır. İkincisi Kayıg'lardır”*.(Kaşgarlı Mahmud, C.1.s: 55) demektedir.

Afrasyab ya da Alp Er Tunga, Türk tarihi boyunca zihinleri meşgul eden bir şahsiyet olmuştur. İranlılar, Türklerden, Afrasyab'ın kardeşi Barsgan tarafından Beykend'de öldürülen damadı İran Prensi Siyavuş'un katli hadisesini hiç unutmadıkları ve senenin muayyen günlerinde matem tuttıkları gibi, Türklerde Anadolu da yahut Azerbaycan'da İranlılar tarafından öldürülmüş olan Tunga Alp'in matemini tutmuşlardır. (Toğan, 1981: 167-168) Kaşgarlı Mahmud derki; *Zaman zayıfladı, ululuklar azaldı, zayıf ve düşkün olan kimseler kuvvetlendi. İyilikler beyi öldüğü için böyle oldu) Bununla Afrasyab'ı murad ediyor.* (Kaşgarlı Mahmud, 2006: c.1: 102-103). *“Herkes kurt gibi uluşuyor, yakasını yırtarak bağıyor, ünü çıkasıya haykırıyor , gözü örtülesiye kadar ağlıyor.. Afrasyab'a ağlıyorlar.* (Kaşgarlı Mahmud 2006: c.1: 189). *Hakan Afrasyab öldümü? Kahpe dünya ondan kurtuldu mu ? zaman ondan öcünü aldımı, Şimdi zamaneye kızarak yürek parçalanır* (Kaşgarlı Mahmud, 2006: c.1: 41-42). Uygurların da Bezeklikteki Budist mabedinin duvarı üzerinde ağzında ve elbiselerinde ki lekelerden bir şehidi temsil ettiği anlaşılan bir resim bulunmaktadır. Afrasyab (Tunga Alp) Hindistanda ki Buda'dan önce yaşamış bir kahraman ise de, Orta Asya'nın Türk Budistleri onu bir Budist ve Buhara yanında Zerdüştlüğü yaymak isteyen İranlılara karşı Budizmi müdafaa eden bir hükümdar diye kendisine dini bir kudsiyet atfetmişlerdir. Herhalde bir Ön Asya seferinde Medyalılarla, Anadolu da hâkimiyet davası yüzünden öldürülen eski Saka Türk kahramanın hatıraları asırlarca yaşamıştı.(Toğan, 1981: 168).

Gök-Türk döneminde de matemini tutulan bir Tungo Tekin'in varlığı bilinmektedir. Onun için tutulan yas bazı kaynaklarda Alp Er Tunga'ya atfedilse de burada yanlışlık vardır. Bahsi geçen Tungo Tekin, Çin kaynaklarından öğrendiğimize göre Kapağan Kağan'ın oğludur ve bugünkü Türkistandaki Beşbalık şehrinin kuzeyindeki Çin'in garnizon bölgesini muhasara sırasında, Çin askerleri tarafından öldürülmüştür. Bundan dolayı Gök-Türkler çok üzülmüşler, ağlayarak savaştan vazgeçmişlerdir. (Jen Tang, 1968: 153-154)

SONUÇ

Türk kültür tarihinin en önemli eserlerinden biri Oğuz Kağan destanıdır. W. Bang ve G.R. Rahmeti tarafından 1936 yılında Uygurca aslından günümüze

Türkçesine çevrilen bu eser, eksik olmasına rağmen çok değerli bilgiler içerir. Destan Türk dini hayatına, göçebe hayat tarzına, hâkimiyet anlayışına ve dünyayı algılama biçimine dair önemli ipuçları barındırmaktadır. Bizim kanaatimizce destan sadece belli bir dönemi kapsamamakta içerisinde farklı dönemlere ait bir takım unsurlar barındırmaktadır. Oğuz Kağan'ın tarihi kimliği ve kişiliği tam olarak tespit edilememekle birlikte Uygurca metinde bahsedilen Oğuz Kağan'ın Hun döneminden daha eski dönemlere dair kuvvetli izler taşıdığı kanaatini taşımaktayız. Destanda Güneş, Ay, Yıldızla vurgu yapılması ve hâkimiyet hakkının bu üç büyük oğula ve onların neslinden gelenlere verilmesi, bizce hem dini hem kozmik manalar taşımaktadır. Destan nispeten geç bir tarihte yazılmış olmasına rağmen Bozkır coğrafyasında yaşamış Türklerin dini sistemleri içerisinde bu astral unsurların çok erken dönemlerden itibaren var olduğunu bilmekteyiz. Özellikle Wolfram Eberhard ve Muhadere Nabi Özerdim'in, Çin kültürünün teşekkülünde önemli pay sahibi olan Chou hanedanı (M.ö 1050-1247) hakkında kıymetli çalışmaları ve bu hanedanın içerisinde bulunan kuvvetli Türk unsuru varlığı bu düşüncemizi destekleyen bir diğer unsurdur. Çünkü bu araştırmalar Chou döneminde Güneş, Ay ve Yıldızlarla temsil edilen astral unsurların, dini hayat içerisinde ve Gök Tanrı inancı içerisinde varlığını ortaya koymaktadır.

Gerek, XIV. Yüzyılda yaşamış Reşideddin ve gerekse XVII. Yüzyılda yaşamış Ebu-l Gazi Bahadır Han'ın naklinde bahsettikleri Oğuz Han'ın Büyük Hun Devleti Hakanı Mete'nin hayatını yansıttığına dair kuvvetli emareler bulunmaktadır. Bu nakillerde görülen baba, oğul çatışması, 24 lü teşkilat gibi unsurlar Hun Hakanı Mete'nin hayatında gördüğümüz ve sağlam kaynaklarla ispat ettiğimiz hususlardır. Fakat Uygurca Destanda baba oğul çatışması ve 24 lü teşkilat bulunmamaktadır. Yine Reşideddin ve Ebu-l Gazi Bahadır Han'ın nakillerinde İslam'a vurgu yapılırken Uygurca destan İslam dâhil, Budizm, Maniheizm gibi Türk topluluklarının etkisinde kaldıkları hiçbir dine gönderme yapmamaktadır. Uygurca Destan sıklıkla Gök Tanrı inancına ve bu inançla bağlantılı diğer unsurlara gönderme yapmaktadır. Bu farklılık Uygurca destanla Reşideddin naklinin birbirinden farklı kaynaklardan beslendiğini ve Uygurca destanın daha eski dönemlere işaret ettiği düşüncemizi destekler gözükmektedir.

Oğuz Kağan'ın tarihi kişiliği hakkında ki bir diğer merak konusu büyük Türk Hakanı Alp Er Tunga ile var olan ya da var olması mümkün görünen ilişkisidir. İlk olarak Fars kaynaklarında geçen dönemde ülkeler zapt etmiş olan Alp Er Tunga'nın hâkimiyet hakkı konusunda tıpkı Oğuz töresi gibi geçerli olması, Oğuz Kağan töresi yanında zikredilmesi ya da ona alternatif olarak görülmesi durumu özellikle kendisi de Oğuz boylarından olan Selçuklular için geçerli olmuştur. Oğuz Kağan ve Alp Er Tunga'nın geçmiş bir tarihte birleştirmek konu-

sunda en olası dönem İskit (Saka) dönemi olarak gözükmektedir. Tarihte İskitler olarak bilinen ve Türklükleri konusunda kuvvetli deliller bulunan bu topluluk çeşitli kollara ayrılarak yaklaşık M.ö 8.yüzyılda bozkırların doğusundan batıya doğru hareket etmişlerdir. Karadenizin kuzeyindeki bozkırlarda hüküm süren bu topluluğun bir kolu da bir dönem Anadolu da güneyinde hüküm sürmüştür. Bizce Oğuz Kağan ve Alp Er Tunga arasındaki münasebet de bu döneme teka-bül etmektedir.

KAYNAKÇA

- BANG.W., G.R. Rahmeti.(1936) *Oğuz Kağan Destanı*, İÜEF. Türk Dili semineri, İstanbul.
- BAYAT, Fuzuli , (2006) *Oğuz Destan Dünyası*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- BULDUK, Üçler, (1996) *Dede Korkut, "Oguz Elleri ve Kafkaslar"* DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi, 18/29 s. 247-251.
- CÜVEYNİ, Alaaddin Ata Melik, (1999) *Tarih-i Cihan Güşa*, çev: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DURMUŞ, İlhami, (1998) *"Anadoluda Kimmerler Ve İskitler"* , *Bellekten*, S. 230-232 C.LXI. s.273-286.
- DURMUŞ, İlhami, (2002) *"İskitlerin Kimliği"* Türkler, Cilt IV. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.620-625.
- EBU-L GAZİ BAHADIR HAN, *Şecere-i Terakime*, (Türklerin Soy Kütüğü), Çev: Muharrem Ergin, Tercüman 1001 temel eser.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, (2006) *"Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler"*, İslamiyet Öncesi Türk Destanları, Yay. Haz: Saim Sakaoğlu, Ali Duyamaz, Ötüken Yayınları, 2. Bas. İstanbul.
- ERGİN, Muharrem, (2004) *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, 35.Baskı, İstanbul.
- ESİN, Emel, (1978) *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi Ve İslam'a Giriş*, İstanbul.
- GÖKALP, Ziya, (1977) *Makaleler III*, Haz. M.Orhan Durusoy, Kültür Bak. Yay. Ankara,
- GÖKALP, Ziya, *Türk Medeniyet Tarihi*, (1976) Haz. İsmail Aka - Kazım Yaşar Koprıman, Güneş Yayınları, İstanbul.
- GÖMEÇ, Sadettin, (2004) *"Oguz Kagan'ın Kimliği, Oguzlar ve Oguz Kagan Destanları Üzerine Bir-İki Söz"*, DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi, 22/ 35, s.113-121.
- GRAKOV, B.N, (2006) *İskitler*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul.

HACİB, Yusuf Has, (2003) *Kutadgu Bilig*, Çev. Reşid Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu Yayınları. 8. Baskı, Ankara.

Han Shu, "Han Hanedanlığı Tarihi", (2004) Haz: Ayşe Onat-Sema Orsoy - Konuralp Ercilasun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

HAUSSİG, Hans, Wilhelm, (1997) *İpek Yolu Ve Orta Asya Kültür Tarihi*, Çev. Müjdat Kayayerli, Geçit Yayınları, Kayseri.

HERODOTOS, (2006) *Tarih*, Çev. Müntekim Ökmen, T.İş Bankası Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.

İNAN, Abdülkadir, (1998) *Makaleler ve İncelemeler 1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

İNAN, Abdülkadir, (1998) *Makaleler ve İncelemeler 2*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

KAFESOĞLU, İbrahim, (1993) *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, 9.Baskı.

KAPLAN, Mehmet, (2006) "*Oğuz Kağan –Oğuz Han Destanı*", İslamiyet Öncesi Türk Destanları, Yay. Haz: Saim Sakaoglu, Ali Duymaz, Ötüken Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.

KAŞGARLI Mahmud, (2006) *Divanü Lugat-İt-Türk*, I, II, III, IV. Cilt. Çev: Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ORKUN, Hüseyin Namık (1935) "*Oğuzlara Dair*", Ülkü Degisi, S. 26,s.103-109.

PELLIOT, Paul, (1995) *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine*, Çev; Vedat Köken, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ŞEŞEN, Ramazan, (2001) *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

TARHAN, M. Taner, (2002) "*Ön Asya Dünyasında İlk Türkler, Kimmerler ve İskitler*" Türkler, C.1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.597-607.

TOGAN, A. Zeki Velidi, (1972) *Oğuz Kağan Destanı, Reşideddin Oğuznamesi Tercüme ve Tahlili*, Kayı Yayınları, İstanbul.

TOGAN, A. Zeki Velidi, (1981) *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, İÜ. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.

TURAN, Osman,(2002) "*Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*" (2002) Türkler, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.845 -855.

TURAN, Osman, (2006) *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Yayınları, 15. Baskı. İstanbul.